

ХРОНІКА

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ СЕМІНАР «ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ОСЕЛИЩНОЇ ДИРЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ОСЕЛИЩА ТА ФЛОРА»

(14-16 червня 2016 р., Новгород-Сіверський, Чернігівська обл., Україна)

Міністерством екології та природних ресурсів в рамках проекту Європейського Союзу «Підтримка України в апроксимації законодавства ЄС у сфері навколишнього середовища» 14-16 червня 2016 року було організовано науково-практичний семінар «Імплементация оселищної директиви Європейського Союзу: оселища та флора». Він відбувся на базі Національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» (Деснянський біосферний резерват, Чернігівська область, м. Новгород-Сіверський) в рамках програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера».

У роботі семінару брали участь представники Всесвітнього фонду природи в Україні, Національного екологічного центру України співробітники ряду природоохоронних організацій: національних природних парків «Кармелюкове Поділля», «Пирятинський», «Дніпровсько-Орільський», «Гетьманський», «Гомільшанські ліси», «Слобожанський»; природних заповідників «Канівський», «Древлянський», «Дніпровсько-Орільський». Були представлені і такі наукові установи, як Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, Інститут еволюційної екології НАН України, Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України, Національний науково-природничий музей НАН України, а також виші – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна.

Учасників семінару привітали представники НПП «Деснянсько-Старогутський». Із вступним словом виступили А.М. Драпалюк (головний спеціаліст відділу розвитку природно-заповідного фонду Департаменту заповідної справи Мінприроди) та Ян Шеффер (ключовий експерт проекту ЄС «Підтримка України в апроксимації законодавства ЄС у сфері навколишнього середовища»). У перший день (14 червня) відбулися три сесії (із доповідями виступали Анна Куземко, Раство Лашак і Ян Шеффер):

- Сесія I. Інвентаризація флори – методології інвентаризації видів та їхніх оселищ;
- Сесія II. Оселища – оселищна концепція, ідентифікація, методологія картографування, організація картографування;
- Сесія III. Території, що мають важливе значення для співтовариства (Sites of Community Interest, SCI) – визначення, об'єднання бази даних видів і оселищ, залучення зацікавлених сторін.

Експерти із Словаччини ознайомили українських колег із досвідом своєї роботи. Так, Растіслав Ласак, експерт з ГІС та баз даних (DAPHNE – Інститут прикладної екології, Словаччина), наголосив на тому, що головною метою методології польового картування оселищ є підготовка методологічної бази, яка допоможе здійснювати інвентаризацію оселищ Натура 2000 (Оселищна Директива 92/43/ЄЕС Додаток I – типи оселищ) та сприяти підготовці планів управління. Натура 2000 – це цілісна екологічна мережа Європи, яка складається з територій, що мають важливе зна-

ХРОНІКА

чення для Співтовариства (SACs) і спеціальних природоохоронних територій (SPAs). Вона є незалежною щодо інших природоохоронних мереж, таких як національні та міжнародні.

Робота включає кілька етапів: 1) визначення одиниць картування; 2) визначення об'єктів картування; 3) вибір правильного методу збору даних; 4) переведення отриманих даних в цифровий формат; 5) логістика загального процесу.

Як правило, для виділення одиниць картування використовуються кілька класифікаційних схем – синтаксономічна класифікація Браун-Бланке (на рівні союзів); Додаток I Оселищної Директиви; Інформаційна система природи Європи (3-й рівень класифікації) – European Nature Information System (EUNIS). Як відомо, класифікація EUNIS – ієрархічна комплексна загальноєвропейська система для забезпечення узгодженого опису та збору даних по всій Європі, розроблена Європейською агенцією з довкілля (EEA) у 1996-2001 рр. Вона охоплює усі типи оселищ – природні, напівприродні і штучні. У той же час класифікація оселищ Додатку I Оселищної Директиви охоплює лише природні оселища (тобто є ієрархічною системою, але лише для найвищих рівнів). Растіслав Ласак акцентував увагу на тому, що перед початком картування доцільно скласти перелік одиниць картування, які ймовірно можна зустріти на території дослідження.

Основна мета другого етапу – отримати інформаційний шар, який буде використано для ідентифікації оселищ у полі. Для цього однорідні полігони окреслюються на аерофотознімках. На третьому етапі для вибору найбільш адекватного методу збору даних застосовують такі критерії як територія збору, вартість збору, точність, статистична оцінка, неупередженість результатів моніторингу. Досвід експертів DAPHNE показує, що найбільш доцільним є використання геоботанічних описів і картування. Це дозволяє охопити значну територію, вартість таких робіт відносно низька, як й упередженість результатів моніторингу, а отримані дані можна статистично оцінити. Хоча точність отриманих даних доволі низька, але достатня для вирішення завдань інвентаризації оселищ і підготовки планів управління. Саме останній етап передбачає створення концептуальної моделі охорони оселищ та видів, в якій взаємопов'язані: інформаційна система оселищ і видів з сільськогосподарським середовищем; менеджмент-плани з моніторингом і звітуванням до Європейської комісії.

Ян Шеффер ознайомив аудиторію із особливостями створення мережі НАТУРА 2000 у Словаччині, призначеної для підтримання або відновлення природних оселищ та популяцій видів природної фауни й флори у сприятливому стані збереження в межах природного ареалу. У Словаччині НАТУРА 2000 створювалась протягом 2001-2004 рр. Фаза 1 (2001-2002 рр.) – розроблення наукових пропозицій для територій, важливих для Співтовариства (SCIs) включала підготовку даних; створення шарів зонування; оцінку даних щодо розподілу таксонів/оселищ; синтез (зіставлення) всіх шарів; попередній вибір SCIs; випробування достатності попередньо вибраних SCIs. Фаза 2 (весна 2003 р.) – коригування меж відповідно до кадастрових карт. Фаза 3 (серпень-жовтень 2003 р.) – перемовини із землевласниками та користувачами. Обсяг проведеної роботи можна оцінити на підставі наступних показників. Усього виявлено 68 000 земельних ділянок 40 000 власників; проведено більше ніж 350 зустрічей, в яких брали участь 59% власників. Фаза 4 (листопад 2003 р. – березень 2004 р.) – обговорення та затвердження Національного списку територій, важливих для співтовариства (SCIs). Ян Шеффер зауважив, що у листопаді 2003 року відбулася перша переговорна зустріч в Уряді, на якій Національний список затверджено не було. Після нових зустрічей із землевласниками, міністерствами, було зменшено кількість територій та площу, і тільки на другій переговорній зустрічі – у березні 2004 року – список було затверджено.

ХРОНІКА

Після кожної сесії відбувалося жваве обговорення доповідей. Особливо цінним, на думку науковців, є можливість використання методології польового картування оселищ для картування будь-яких природних, напівприродних і навіть штучних оселищ (чи їх комплексів), які є цінними з точки зору охорони природи. Так, свого часу були підготовлені інтерпретовані довідники оселищ Словаччині, в розробці яких брали участь експерти із наукових організацій, інститутів, представники громадських організацій.

Перша половина другого дня семінару була присвячена польовій роботі, під час якої учасники семінару мали можливість на практиці застосувати методологію польового картування оселищ. Всі присутні були розподілені на три групи, після чого члени кожної групи під керівництвом модераторів проводили виділення в натурі, опис та картування оселищ певної ділянки заплави р. Десна. Кожен учасник отримав методичні матеріали, стандартні бланки для описів, ортофотокарту (Google Maps) з попередньо окресленими гомогенними територіями (полігонами), однорідність яких можна визначити візуально на ортофотокарті.

У більшості випадків об'єктивне окреслення кордонів між типами оселищ здійснити досить важко (а іноді й неможливо) через мозаїчність і екотонний характер розподілу типів оселищ (рослинності). Тож, для розмежування «гомогенних» оселищ використовували чіткі фізіономічні межі (наприклад, деревні-трав'яні, трав'яні-чагарникові, наземні-водні) або штучні (дороги, населені пункти тощо). Зрозуміло, що закартовані таким чином полігони у більшості випадків є комплексами оселищ, тому в польових бланках була передбачена наявність таблиці, до якої можна вносити інформацію про виявлені в натурі одиниці картування з відповідними відсотками проективного покриття. Для дрібних одиниць картування (складових комплексу) реєстрували тільки характерні види із проективним покриттям. Взагалі, на проведеній через полігон трансекті виявляли та фіксували всі види вищих рослин. Значення проективного покриття записували в бланк у балах за шкалою Тенслі (1 – покриття менше 1%; 2 – покриття у межах 1-25%; 3 – покриття понад 25%). Бріюфіти, лишайники та гриби (відповідно до методичних вказівок) реєстрували, якщо вони були ідентифіковані. Для досліджуваних оселищ також визначали ступінь збереженості – відмінно чи добре збережена структура, наскільки добрі перспективи відновлення на майбутнє, скільки це потребує зусиль. У випадку цінних оселищ обов'язково оцінювали репрезентативність і природоохоронну цінність.

Друга половина дня була присвячена камеральній обробці даних: заповнення бази даних, розроблення попередніх карт оселищ, презентація отриманих результатів. Кожному картографу було запропоновано занести інформацію з бланку польового картування у спеціальну базу даних, створену для цієї мети. Для переведення отриманих даних в цифровий формат використовувалася відповідна Форма – відцифрований бланк опису. Після закінчення введення інформації з усіх бланків, база даних кожної групи була передана координатору проекту. Зміни географічних меж закартованих ділянок з польових карт передавали експерту з ГІС для переведення у цифровий формат. Після завершення цього етапу Растіслав Ласак представив аудиторії результати спільної роботи.

Отримані у такій спосіб кількісні дані, дозволяють проводити оцінку важливості певного оселища на підставі таких показників як охоплення, репрезентативність, природоохоронний статус. Розрахунок індексу важливості оселища (ІНІ) здійснюється за формулою:

$$\text{ІНІ} = \sum C_i \cdot (R_i + CS_i), \text{ де}$$

C_i – охоплення оселища у відсотках

R_i – репрезентативність типу оселища (оцінюється від 4 до 1)

CS_i – природоохоронний статус типу оселища (оцінюється від 3 до 1).

ХРОНІКА

На третій день семінару пройшли дві сесії:

- Сесія IV. Природоохоронний статус видів та оселищ – концепція природоохоронного статусу, менеджмент-планування, моніторинг;
- Сесія V. Моніторинг і звітність – методи моніторингу, організаційна та інформаційна системи.

У своїй доповіді Ян Шеффер підкреслив, що всеохоплюючою метою для всіх оселищ і видів, важливих для Співтовариства, є підтримання та відновлення «сприятливого» статусу (Стаття 2, Оселищна директива, 92/43/ЕЕС). Мета такого підходу – створення єдиної моделі для кожного типу оселища, який потребує управління. Існує 25 базових моделей для оселищ з Додатку I Оселищної директиви, які потребують активного періодичного управління. Експерти DAPHNE, проаналізувавши опубліковані дані та досвід кращих практик, які не було висвітлено у публікаціях, розробили додатково ще 20 моделей управління (для нелісових оселищ). Таким чином, для кожної зони/одиниці управління визначається науково обґрунтована операційна мета, завдання інтерпретації та управління відвідувачами і завдання розвитку, а також обираються необхідні заходи, вказуються індикатори успішності їх реалізації, припущення і ризику. Опис заходів включає часові рамки, передбачає наявність даних стосовно виконавця, вартості, а також інформацію, хто буде виконувати функцію контролю.

Під час ознайомлення аудиторії із особливостями проведення моніторингу оселищ у Словаччині, Растіслав Ласак наголосив на тому, що ця робота вимагала зусиль 200 експертів, які здійснили протягом 3 років понад 14 000 польових моніторингових виїздів на 8 338 постійних моніторингових ділянок. Було розроблено 212 методів для моніторингу видів/оселищ. Бюджет тільки для біологічної компоненти склав 2,4 млн. євро. Серед показників звітності, зокрема, були дані про поширення виду/оселища; територію виду/оселища; кількість/покриття; динаміку популяції/покриття; загрози та впливи; подальші тенденції; стан популяції. Відповідна структура інформаційної системи моніторингу передбачає наявність певного інструменту звітності. За необхідності можна зробити запит даних, результати якого відображаються на веб-сторінці.

Наприкінці науково-практичного семінару всім учасникам з України було запропоновано обговорити результати роботи та висловити свою думку стосовно того, що саме із досвіду Словаччини вони вважають найбільш важливим і цінним та яким чином це можна використати для збереження рідкісних видів і оселищ України, а також при створенні на її території проекту Смарагдової мережі. Були представлені різні точки зору, але майже всі учасники зійшлися на наступних висновках.

По-перше, досвід Словаччини цілком може бути використаний для України. По-друге, враховуючи велику територію України, для виявлення місцезнаходження рідкісних видів і оселищ необхідно залучити якомога більше фахівців, підключити громадські природоохоронні організації, всіх зацікавлених громадян. Це потребує значної організаційної роботи у кількох напрямках (інформаційне забезпечення; наявність кваліфікованих експертів; проведення відповідних тренінгів, навчальних програм; створення та підтримка роботи регіональних і загальнодержавної баз даних). По-третє, запорукою успішної реалізації вище на-

ХРОНІКА

званого є виважена політика профільних міністерств і відомств, які повинні здійснювати координацію роботи. По-четверте, регіональними координаційними центрами повинні виступати національні університети та національні природні парки (заповідники), а на локальному рівні – місцеві екоцентри або природоохоронні товариства (групи).

©2016 р. **О. В. Безроднова**
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
(Харків, Україна)